

УДК 314.74 (477) 061.237 (470+571)

О.В. Балера

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ БАЗИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ПОТРЕБ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ СТОСОВНО УКРАЇНЦІВ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ (1991 – 2011 рр.)

Статтю присвячено вивченню та аналізу процесу формування правової бази в Україні й міждержавних українсько-російських документів, що містять законодавчі положення, які можна застосовувати для забезпечення національно-культурних потреб української діаспори Росії, а також визначенню результативності виконання існуючих нормативних актів.

Ключові слова: *правова база, національно-культурні потреби, українська діаспора, українці Російської Федерації.*

Статья посвящается изучению и анализу процесса формирования правовой базы в Украине и межгосударственных украинско-российских документов, законодательные положения которых можно использовать для удовлетворения национально-культурных потребностей украинской диаспоры России, а также определению результативности исполнения существующих нормативных актов.

Ключевые слова: *правовая база, национально-культурные потребности, украинская диаспора, украинцы Российской Федерации.*

The article is devoted to the learning and analysis of the process of creation of Ukrainian legal base and international Ukrainian-Russian documents that contain legislative provisions which can be used for Ukrainian Diaspora's national and cultural need and it also is devoted to the determination of results of existing regulations.

Key words: *legal base, national and cultural need, Ukrainian Diaspora, Ukrainians from Russian Federation.*

Постановка¹⁸проблеми. Одним із головних напрямів зовнішньої політики України є налагодження контактів і співпраці із закордонними українцями, оскільки це може сприяти реалізації національних інтересів нашої держави у країнах масового проживання українського населення в політичній, економічній і культурній галузях, а також формуванню позитивного іміджу України у світі. Водночас одним із важливих завдань для владних структур України є захист українських діаспор у державах, де вони проживають, сприяння створенню умов для реалізації їх національно-культурних потреб і збереження етнічної ідентичності українців зарубіжжя. Після розпаду Радянського Союзу значна частина українців автоматично опинилися на території нових незалежних держав, що утворилися на території колишнього СРСР, і набула статусу іноземців стосовно України. Отже виникло нове соціальне явище – східна українська діаспора, найчисельнішою частиною якої є українське населення Російської Федерації. На момент проголошення незалежності України 1991 року українська діаспора Росії була майже неорганізованою і не мала законодавчої бази щодо захисту своїх етнічних прав. З огляду на це, вивчення та аналіз

процесу формування правової бази щодо забезпечення національних і культурних потреб українців, які проживають за межами України, а також визначення результативності конкретних заходів щодо реалізації прийнятих законів стосовно українців Російської Федерації є важливим і актуальним завданням сучасної історичної науки. Необхідність дослідження обраної проблеми посилюється і тим фактом, що розробка державних політик щодо захисту прав українців Росії в обох державах ще не є завершеним процесом і потребує постійного удосконалення.

Аналіз актуальних досліджень. Під час підготовки статті авторкою було вивчено низку узагальнюючих праць, присвячених теоретико-методологічним засадам аналізу української діаспори і формуванню основних напрямів державної політики України щодо зв'язків із закордонним українством. Серед них наукові дослідження українських учених О.В. Антонока, С.М. Вдовенка, В.Б. Євтуха, С.Д. Ємця, А.А. Попка, В.П. Трощинського, О.В. Швачки та ін. [3; 4; 9; 15; 16; 18; 30], які є важливими для розуміння основних подій і явищ, що впливали на розробку основної зовнішньополітичної концепції України стосовно співпраці з українською діаспорою. Для визначення основних результатів у процесі реалізації існуючої в Україні

правової бази щодо забезпечення національно-культурних потреб російських українців і для розуміння основних проблем, з якими стикаються українські громади в Росії, значну цінність мають наукові й публіцистичні статті О.В. Антоноука, Л.В. Божук, І.І. Винниченка, Ю.М. Левицького, Л.І. Мазуки, Ю.Е. Лагутова, С.Г. Паняка, А.А. Попка тощо [2; 9; 10; 23; 24; 25; 29; 32; 33]. У роботах російських науковців А.М. Авраменка, А.А. Ісакової, Т.О. Камскової, І.С. Карабулатової, І.В. Нам, В.І. Супруна, Т.Я. Хабрієвої, В.Є. Халімончука, В.А. Черномаза та ін. розкрито окремі аспекти життя української спільноти Росії [44; 45]. Однак на сучасному етапі ще не створено наукових праць, що містили б докладний узагальнюючий аналіз правової бази, розробленої в Україні, яку можна було б використовувати для захисту прав української національної меншини в Російській Федерації.

Виходячи з цього, метою даної публікації є вивчення та аналіз процесу формування правової бази в Україні й міждержавних українсько-російських документів, що містять законодавчі положення, які можна застосовувати для забезпечення національно-культурних потреб української діаспори Росії, а також визначення результативності виконання існуючих нормативних актів.

Виклад основного матеріалу. Проблему відносин з українською діаспорою вперше було зафіксовано ще в Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., в якій зазначалося прагнення держави виявляти турботу і вживати заходів щодо охорони і захисту інтересів громадян Українською РСР, які перебувають за межами республіки [11]. На дипломатичному рівні проблеми національних меншин представниками України та Росії вперше розглядалися в угоді “Про основи відносин між УРСР і РРФСР” від 19 листопада 1990 р., де були наявні пункти про взаємні гарантії політичних, етнічних і культурних прав громадян кожної республіки на території іншої сторони [25, с. 93].

Тенденцію щодо збільшення інтересу керівництва УРСР до зв'язків з українською діаспорою, що намітилася наприкінці 1980-х років, було відображено у постанові Кабінету міністрів України від 27 листопада 1991 р. “Про заснування державних іменних стипендій для студентів і аспірантів із числа осіб українського походження, які проживають за межами України”, в якій висловлювався намір українського уряду надавати підтримку особам українського походження, які жили на території інших країн чи республік, у вивченні української мови й літератури, історії та культури, а також у проведенні дослідницьких робіт з українознавства. З 1992 р. для цього

щорічно почало виділятися 36 державних стипендій [8, с. 36; 37].

Після проголошення незалежності української держави для представників іноземних українців виникають нові можливості щодо отримання вищої освіти в Україні. Згідно з постановою Кабінету міністрів України від 26 лютого 1993 р. “Про навчання іноземних громадян в Україні” Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України щорічно виділяє 500 стипендій для навчання закордонних українців у вищих навчальних закладах нашої держави, однак приїждять навчатися до України переважно представники західної діаспори [5; 36].

Одним із перших документів, укладених після встановлення дипломатичних відносин між Україною і Росією (1992 р.), стала угода про культурну співпрацю між міністерствами культури двох держав, підписана 26 березня 1994 р. Згідно з нею сторони зобов'язувалися сприяти діяльності існуючих та створенню нових національних культурних центрів і громадських організацій народів і народностей, які проживають за межами своїх національно-культурних утворень або які їх не мають, здійснювати підтримку їх культурної діяльності. Окрім цього обидві держави домовлялися про широкомасштабний культурний обмін у різних галузях культури [42]. Однак, при цьому слід зазначити, що угода мала декларативний характер, у ній не було закладено конкретних механізмів щодо її реалізації.

Першим комплексним документом, в якому зроблено спробу створити систему постійного інформаційного обміну між Україною та діаспорою, визначити основні проблеми у житті закордонних українців, а також розробити систему конкретних заходів щодо їх підтримки стала Державна програма “Українська діаспора на період до 2000 року”, затверджена постановою Кабінету міністрів України від 22 січня 1996 р. У цьому документі знайшли своє відображення основні концепції та ідеї щодо стосунків української держави з іноземними українцями, які впродовж кількох років активно обговорювалися в українському суспільстві та на різних міжнародних заходах за участі представників закордонного українства. Особливістю цієї державної програми стало те, що в ній відображалось прагнення українського уряду всіляко сприяти добровільній інтеграції української діаспори у політичне, соціальне та економічне життя країн проживання, її адаптації до місцевої культури зі збереженням і розвитком власної духовної самобутності [12]. Для порівняння слід зазначити, що у подібному російському документі – “Федеральній програмі

з підтримки співвітчизників за кордоном” попри схожість окремих завдань зафіксовано певне протиставлення інтересів “співвітчизників” політичній практиці незалежних країн, які, на думку російських законодавців, є такими, що формуються як національні держави, котрі самовизначились [32, с. 668]. Водночас в українській програмі щодо підтримки діаспори містилося прагнення держави сприяти поверненню на історичну батьківщину українців і вихідців з України інших національностей, що з різних причин вимушено опинилися за кордоном, а також осіб українського походження, які проживають у зонах воєнних конфліктів [12].

У документі також передбачалося надавати потужну державну допомогу діаспорі в задоволенні її інформаційно-культурних потреб, зокрема у створенні й підтримці українських культурних центрів, підготовці культурно-освітніх фахівців, проведенні спільних масових заходів, спрямованих на збереження і розвиток української культури. Українська держава також виявила наміри при укладенні важливих міждержавних і міжвідомчих угод сприяти забезпеченню прав українських меншин, створенню оптимальних можливостей щодо задоволення їх соціальних, культурно-освітніх та інформаційних потреб, а також здійснювати такі важливі заходи, як випуск наукової, навчальної та художньої літератури для української діаспори, надання допомоги при відкритті українських бібліотек у місцях компактного проживання українців за кордоном і комплектуванні їх літературою. У документі особливо наголошувалося на важливості вивчення освітніх потреб українців, які проживають у країнах СНД [12].

До основних результатів виконання Державної програми “Українська діаспора на період до 2000 р.” стосовно російських українців слід віднести укладення і підписання з російською стороною Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31 травня 1997 р. (ратифікований російською стороною лише 2 березня 1999 р. після тривалих парламентських дискусій), Угоди про співробітництво між Державним комітетом України у справах національностей та міграцій і Міністерством Російської Федерації у справах національностей та федеративних відносин від 24 жовтня 1997 р. та Угоди між Кабінетом міністрів України і урядом Російської Федерації про заснування та умови діяльності інформаційно-культурних центрів від 27 лютого 1998 р., які містили важливі положення щодо зобов’язання обох країн сприяти забезпеченню національно-культурних потреб українців у Росії та росіян в Україні [14; 38; 40]. Вагомими досягненнями

українського уряду стали також участь разом із представниками російських міністерств і відомств у науково-практичній конференції з питань освіти діаспорних народів Росії, організованій Об’єднанням українців Росії у березні 1996 р. [25, с. 99], створення Центру гуманітарної співпраці з українською діаспорою при Ніжинському державному університеті ім. М. Гоголя [34] та Освітнього науково-методичного центру “Україна – діаспора” у Києві [8, с. 40], відкриття українських культурних центрів у Москві, Сочі та Омську [16, с. 158], а також створення Міжвідомчої координаційної ради з питань співпраці з українською діаспорою, до якої увійшли представники всіх зацікавлених міністерств і відомств [35]. У 1998 р. під час офіційного відкриття Культурного центру України у Москві за участі представників урядів України та Росії відбулася презентація Федеральної національно-культурної автономії “Українці Росії”, що відкрило можливості для налагодження співпраці між українськими громадами Російської Федерації та російськими владними структурами [25, с. 100]. Водночас значна частина напрямів діяльності, зафіксованих у державній програмі, мала декларативний характер, оскільки документом не було передбачено організаційних і фінансових механізмів його реалізації, а також не визначено установу, відповідальну за виконання програми у цілому. Зокрема слід зазначити, що Державний комітет України у справах національностей та міграцій упродовж 1996 – 1999 рр. щорічно одержував від держави на реалізацію програми лише 100 тис. гривень і спромігся відкрити в Росії лише два українських консульства [5; 18, с. 186].

Наступним документом, в якому викладалися основи державної політики щодо іноземних українців, стала Національна програма “Закордонне українство на період до 2005 р.”, затверджена указом президента України від 24 вересня 2001 р. під час роботи III Всесвітнього форуму українців. Ця програма була спрямована на реалізацію статті 12 Конституції України (прийнята 28 червня 1996 р.), в якій декларується намір української держави дбати про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави [20]. Застосування у документі терміну “закордонне українство” засвідчувало прагнення держави дбати не лише про українців діаспори, а й про українських мігрантів і представників “четвертої хвилі” еміграції [18, с. 186]. У програмі містилося положення про наміри держави приділяти особливу увагу задоволенню культурних, інформаційних, мовних та освітніх

потреб українців, які проживають у державах, що утворилися на території колишнього СРСР, де ще тривав процес самоорганізації українських громад. Документ включав пункти, в яких йшлося про розробку двосторонніх програм співпраці між прикордонними областями України і відповідними адміністративно-територіальними одиницями Російської Федерації, зокрема про створення програми стосовно співпраці з українцями, які проживають у межах євро регіону “Донбас – Кубань”. У програмі відзначалося і прагнення держави дбати про надання освітніх послуг українською мовою у місцях компактного проживання українців Росії, налагодити трансляцію радіопроему “Промінь” на східні області України, а також сприяти її прийому в Російській Федерації, надавати допомогу російським українцям у виданні науково-методичної літератури, створенні кореспондентських пунктів, діяльності українських культурних центрів і осередків української діаспори у Сочі та Новосибірську [27].

Одним із важливих результатів виконання програми “Закордонне українство до 2005 р.” стало прийняття закону “Про правовий статус закордонних українців” від 4 березня 2004 р., робота над яким тривала з 1997 р. (набув чинності у жовтні 2004 р.). В межах цього закону українські законодавці зробили спробу виокремити етнічних українців зарубіжжя з-поміж інших категорій іноземних громадян та осіб без громадянства, однак відмінності закордонних українців від названих категорій були незначними і полягали в отриманні права на оформлення безкоштовної візи для відвідування України та імміграцію в нашу країну за спрощеною процедурою [19; 31]. Внаслідок цього українці з інших держав виявили невисоку зацікавленість у набутті статусу закордонного українця. Окрім цього слід зазначити, що окремі положення закону, згідно з якими на постійній основі повинна розроблятися і затверджуватися програма повернення та облаштування закордонних українців в Україні фактично ігноруються українським урядом та іншими органами виконавчої влади [1].

Значну роль при виконанні основних положень програми співпраці із закордонним українством мало встановлення зв'язків між окремими областями України та Росії, а також між окремими установами двох країн. У числі конкретних результатів здійснення програми можна назвати укладення Донецькою обласною адміністрацією угод про торгово-економічну, науково-технічну та культурну співпрацю з Московською, Курською, Новосибірською, Орловською, Ростовською, Саратовською, Свердловською, Нижегородською, Белгородською областями Російської Федерації

та містом Москвою [21]. За сприяння донецького відділення Товариства “Україна – Світ” у 2005 р. вийшов посібник з української літератури “Слобожанська хвиля”, призначений для шкіл Белгородської, Курської, Воронежської областей Росії [26]. Фахівцями Центру українознавства філософського факультету Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка було розроблено програму “Український світ” для вчителів недільних шкіл українського зарубіжжя та підписано угоду про співпрацю щодо апробації цієї програми з Національно-культурною автономією Камчатки, однак при більш активній фінансовій допомозі з боку української держави таких угод могло б бути більше. Науково-дослідний Інститут українознавства Міністерства освіти, науки, молоді і спорту України уклав угоду про співробітництво з кількома навчальними закладами Росії стосовно питань підготовки спеціалістів і методичної літератури з українознавства [24, с. 127]. Серед основних напрямів співпраці Державного комітету України у справах національностей та міграцій з українськими громадськими організаціями Російської Федерації можна назвати передплату газети “Урядовий кур'єр” для громадських організацій українців, забезпечення навчальною та українознавчою літературою українських товариств і навчальних центрів, фінансову допомогу у видавничій діяльності, зокрема видання енциклопедичного словника “Українці в Санкт-Петербурзі”, друк газет “Батьківщина” (заснована національно-культурною автономією українців Камчатки) та журналу “Український огляд” (заснований Організацією українців Росії); виділення коштів для проведення науково-практичних конференцій, сприяння у наданні путівок до Міжнародного дитячого центру “Артек” для дитячих фольклорних колективів тощо [22]. Згідно з відповідними пунктами програми “Закордонне українство” за сприяння Державного комітету інформаційної політики, телебачення, радіомовлення України створено інтернет-сервер Української всесвітньої координаційної ради, українську інформаційну мережу на базі інтернет-серверу Товариства “Україна – Світ”, електронний варіант газети цього товариства “Український форум”, а також електронний варіант журналу “Український огляд”, що є виданням Організації українців Росії [27]. До слабких місць програми слід віднести відсутність чітко визначених джерел її фінансування, недостатню координацію окремих установ, відповідальних за реалізацію документа, а також неспроможність розробників програми виробити системний підхід до поставлених у ній завдань.

Наступними документами, в яких викладено основи української державної політики щодо іноземних українців стали “Державна програма співробітництва із закордонними українцями на період до 2010 р.”, затверджена постановою Кабінету міністрів України від 26 липня 2006 р. та “Національна концепція співпраці із закордонними українцями”, затверджена указом президента України від 23 жовтня 2006 р. Метою викладеної концепції проголошувалося сприяння створенню необхідних умов для збереження, розвитку та вираження етнічної культурної, мовної та релігійної самобутності українських національних меншин у державах їх проживання, налагодженню успішної співпраці українського суспільства із закордонними українцями у різноманітних аспектах життя щодо захисту національних, інтелектуальних і духовних цінностей в Україні й за кордоном, задоволенню національно-культурних і мовних потреб закордонних українців, створенню засад для розвитку і ефективного використання інтелектуального, духовного та фізичного потенціалу нації, а також підвищенню позитивного міжнародного іміджу України. Загалом цей документ декларував положення, що містилися у попередніх програмах співробітництва [26].

“Державна програма співробітництва із закордонними українцями на період до 2010 р.” на відміну від подібних документів попередніх років передбачала досить значний обсяг фінансування у сумі 76 млн. 905 тис. гривень, що створювало певні надії відносно її успішної реалізації. Серед найбільш важливих напрямів співробітництва з українською діаспорою у документі відзначалося прагнення українського уряду удосконалювати законодавство з питань співпраці із закордонними українцями, посилювати контакти українських державних установ і громадських організацій з організаціями зарубіжних українців, сприяти відкриттю і діяльності у державах компактного проживання закордонних українців національно-культурних центрів та надання їм відповідної фінансової допомоги [13].

В рамках виконання державної програми щодо співпраці з українцями за кордоном працівниками українських державних установ було проведено активну законотворчу діяльність. Вони розробили і затвердили низку документів, що деталізують окремі положення цієї програми, зокрема указ президента України від 15 жовтня 2007 р. “Про розвиток зв’язків з українцями, які проживають за межами України, щодо збереження захисту та популяризації культурних надбань українства у світовому цивілізаційному просторі”, “План першочергових заходів щодо розвитку зв’язків з українцями, які проживають за межами України, щодо збереження, захисту та популяризації куль-

турних надбань українства у світовому цивілізаційному просторі” від 23 квітня 2008 р., а також Концепцію проекту Закону України “Про внесення змін до Закону України про правовий статус закордонних українців” від 17 червня 2009 р. [7, с. 42; 8, с. 42]. Оцінюючи рівень законодавчої співпраці України з російською стороною, слід зазначити, що створена 2006 року Підкомісія з питань співробітництва в галузі культурно-мовних потреб національних меншин Підкомітету з питань гуманітарного співробітництва Російсько-українського міждержавного співробітництва, досить активно працюючи впродовж 2006 – 2007 рр., ухвалила і підписала проект плану заходів з розширення і підвищення ефективності взаємовигідної гуманітарної співпраці у галузі забезпечення культурно-мовних потреб національних меншин на 2007 – 2008 рр. (13 червня 2007 р.) [25, с. 93 – 94], однак згодом Підкомітет з гуманітарного співробітництва перестав працювати впродовж майже 3 років [17]. Лише у березні 2010 р. вказаний підкомітет знову відновив свою роботу, за результатами якої 17 травня 2010 р. підписано Угоду між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти і науки Російської Федерації про першочергові заходи із розвитку науково-освітнього співробітництва на 2010 – 2012 рр. [41], що створювало надію на подолання негативної тенденції щодо українсько-російської гуманітарної співпраці. На виконання одного із пунктів цієї угоди у вересні 2011 р. планується проведення Днів освіти і науки України в Російській Федерації, однак на сучасному етапі між країнами переважає наукова співпраця в галузі технічних наук [39], нагальною проблемою залишається відсутність у Росії українських шкіл [17]. Окрім цього, впродовж 2010 р. між двома державами підписано Програму міжрегіонального і прикордонного співробітництва України та Російської Федерації на 2011 – 2016 рр., Угоду між Кабінетом міністрів України та урядом Російської Федерації про міжрегіональне співробітництво, а також статутні документи щодо створення євро регіону “Донбас” за участі Луганської області України та Ростовської області Росії, що відкриває потенційні можливості для зміцнення зв’язків України із російськими українцями [28].

Серед найзначніших досягнень українського уряду стосовно допомоги українцям Росії можна назвати заснування генерального консульства України в Нижньому Новгороді [28], домовленість з російським урядом про відкриття на кафедрі слов’янської філології Санкт-Петербурзького державного університету магістра-

тури зі спеціальності “українська мова та література” [8, с. 42], видання першого в Росії підручника з української мови для студентів гуманітарних факультетів російських університетів [17], а також участь у проведенні в листопаді 2008 р. у м. Уфі II Міжнародного навчального семінару “Удосконалення викладання предметів українознавчого циклу в освітніх закладах Російської Федерації” [24, с. 129].

Водночас за результатами аудиту, проведеного Рахунковою палатою України, можна зробити висновок, що “Державна програма співробітництва із закордонними українцями на період до 2010 р.” не виконувалася у повному обсязі. Зокрема слід зазначити, що українськими державними установами постійно порушувалися терміни її виконання, не забезпечувалася на постійній основі реалізація запланованих заходів, окремі положення програми не було здійснено. Кабінет міністрів України не створив дієвої організаційно-правової системи щодо реалізації основних положень документа та не забезпечив належного фінансування, оскільки впродовж терміну своєї дії програма фінансувалася на рівні 50 % від визначених обсягів, при цьому у 2007 р. та 2009 р. коштів на її здійснення взагалі не було виділено. Окрім цього, під час реалізації програми не було визначено критерії, кількісні та результативні показники для оцінки виконання її заходів. Недостатня координація діяльності відповідальних за здійснення документа установ та повна відсутність контролю з боку Міністерства закордонних справ України як головного виконавця програми призвели до безвідповідальності всіх її учасників [43].

Однією із причин, яка впродовж останніх років перешкоджає розширенню співпраці українських державних інститутів з українцями Росії, на думку аналітиків Національного центру стратегічних досліджень при Президенті України, є державна політика Російської Федерації, спрямована на руйнування інфраструктури українського національного руху [1]. Про це можна стверджувати, спираючись на такі факти, як ліквідація 24 листопада 2010 р. Верховним Судом Росії Федеральної національно-культурної автономії “Українці Росії” (за участь керівництва організації у заходах, присвячених вшануванню пам’яті жертв Голодомору 1932 – 1933 рр.) [46, с. 381], судові переслідування і намагання припинити діяльність Об’єднання українців Росії, ліквідація значної частини фонду Бібліотеки української літератури в Москві [29] тощо. Наслідками подібної політики є процес асиміляції українського населення Росії та помітне зниження активності українських громадських організацій у Російській Федерації, які

потенційно могли б відігравати значну роль у налагодженні зв’язків з Україною [46, с. 381].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Оцінюючи рівень співпраці між українськими державними інститутами і представниками українського населення Російської Федерації, слід відзначити, що в Україні створено значну правову базу стосовно допомоги закордонним українцям і підписано достатню кількість міждержавних угод з російською стороною, які містять окремі положення щодо забезпечення національно-культурних потреб українців Росії. Водночас переважна більшість розроблених документів має декларативний характер і не містить конкретних механізмів щодо їх реалізації.

Найрезультативнішими напрямками співпраці української держави з діаспорою, що проживає в Російській Федерації, упродовж 1991 – 2011 рр. стали:

- фінансова допомога та участь представників українського уряду у проведенні в Росії наукових і практичних конференцій, присвячених актуальним питанням щодо розвитку української історії, культури та освіти;
- розробка українськими освітніми закладами методичних програм для викладання українознавчих дисциплін у школах Росії;
- видання наукової і художньої літератури для українських товариств Росії та забезпечення їх навчальною українознавчою літературою;
- виділення коштів на видання кількох газет і журналів, засновниками яких є українські громадські організації Росії;
- створення кількох інтернет-ресурсів для поширення інформації про Україну.

Разом з тим, значними проблемами українського населення Росії є відсутність державних шкіл з українською мовою викладання, обмежені можливості щодо прийому українських радіопередач і телевізійних програм і нестача друкованих засобів масової інформації. При цьому слід зазначити, що український уряд упродовж вказаного періоду здійснював в основному епізодичну допомогу українській діаспорі Росії, яка так і не набула системного характеру. Головними причинами цього явища стали:

- недостатнє фінансування програм співпраці і слабка координація діяльності між українськими державними установами, що здійснювали співпрацю з українською діаспорою;
- значне зниження впродовж останніх років активності українських об’єднань Росії та громадських організацій України, що займаються налагодженням зв’язків із закордонними українцями;

– державна політика Російської Федерації, що з початку 2000-х років, незважаючи на декларовані права національних меншин, фактично спрямована на їх асиміляцію.

ЛІТЕРАТУРА

- Актуальні завдання державної політики підтримки зв'язків із закордонними українцями. Аналітична довідка співробітників Національного інституту стратегічних досліджень при Президентіві України. – Режим доступу до документа: <http://www.niss.gov.ua/articles/393/>.
- Антонюк О.В. Діаспори в Росії та Україні. Формування правової бази співробітництва / О.В. Антонюк // Віче. – 2000. – № 8. – С. 114 – 126.
- Антонюк О.В. Українська держава і українці у світі / О.В. Антонюк // Трибуна. – 2000. – № 1 – 2. – С. 30 – 32.
- Антонюк О.В. Українці в світі / О.В. Антонюк // Політика і час. – 1993. – № 5. – С. 22 – 27.
- Безкоровайна Г. Іди, діаспоро, поколялуй. Солодких пряників на всіх не вистачає // Україна молода. – 1999. – 15 грудня. – С. 4.
- Білецький В. Одинадцять років діяльності Донецького обласного відділення Товариства “Україна – Світ” / В. Білецький // Закордонне українство і Донеччина: вчора, сьогодні, завтра: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 19 грудня 2008 року. – Донецьк, 2008. – Режим доступу до збірки: <http://novaxvylyu.hmarka.net/ua/archive/2008/povnyu101n.htm>.
- Божук Л.В. Опіка сучасної української держави українським шкільництвом за кордоном / Л.В. Божук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Київ, 2009. – Вип. 13. – С. 39 – 43.
- Божук Л.В. Реалізація Національної концепції співпраці із закордонними українцями: освітні аспекти / Л.В. Божук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Київ, 2010. – Вип. 14. – С. 38 – 43.
- Вдовенко С.М. Закордонне українство в національно-державотворчому процесі: ідентифікація, взаємовідносини: [монографія] / С.М. Вдовенко. – Чернігів: ЧДПУ, 2004. – 209 с.
- Винниченко І.І. Україна, попри негарзди сьогодні, намагається дбати про закордонних співвітчизників / І.І. Винниченко // Вісті з України. – 1997. – 5 червня. – С. 5.
- Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. – Режим доступу до документа: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=55-12>.
- Державна програма “Українська діаспора на період до 2000 року” від 22 січня 1996 р. – Режим доступу до документа: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=119-96-%EF>.
- Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2010 р. від 26 липня 2006 р. – Режим доступу до документа: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=1034-2006-%EF>.
- Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31 травня 1997 р. – Режим доступу до документа: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=643_006.
- Євтух В.Б. Проблеми етнонаціонального розвитку: український і світовий контексти / В.Б. Євтух. – К.: Стилос, 2001. – 204 с.
- Євтух В.Б. Українська діаспора. Соціологічні та історичні студії / В.Б. Євтух, В.П. Трошинський, О.В. Швачка – К: Фенікс, 2003. – 228 с.
- Єльченко В.Ю. Українсько-російські відносини: прагматизм стратегічного партнерства / В.Ю. Єльченко. – Режим доступу до статті: <http://irgo.org.ua/mezhdunarodnoe-sotrudnichestvo/ukra%D1%97nsko-rosijski-vidnosini-pragmatizm-strategichnogo-partnerstva>.
- Ємець С.Д. Державна політика України стосовно закордонного українства / С.Д. Ємець // Проблеми політичної історії України: збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара. – Дніпропетровськ, 2007. – Вип. 2. – С. 184 – 190.
- Закон України “Про правовий статус закордонних українців” від 4 березня 2004 р. – Режим доступу до документа: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1582-15>.
- Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – Режим доступу до документа: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.
- Кузнецова С. Регіональна політика Донеччини у сфері зв'язків із закордонним українством / С. Кузнецова // Закордонне українство і Донеччина: вчора, сьогодні, завтра: матеріали Міжнародної науково-

- практичної конференції, 19 грудня 2008 року. – Донецьк, 2008. – Режим доступу до збірки: <http://novaxvylya.hmarka.net/ua/archive/2008/povyny101n.htm>.
22. Культурно-освітні права українців в Російській Федерації. Огляд Державного комітету України у справах національностей та міграції. – Режим доступу до документа: <http://kobza.com.ua/content/view/1027/33/>.
  23. Левицький Ю.М. Українці в Російській Федерації / Ю.М. Левицький // *Визвольний шлях*. – 1999. – Кн. 1. – С. 35 – 41.
  24. Мазука Л.І. Задоволення освітніх потреб закордонного українства як фактор збереження етнічної ідентичності / Л.І. Мазука // *Стратегічні пріоритети*. – 2009. – № 2 (11). – С. 124 – 131.
  25. Мазука Л.І. Українська діаспора в Росії: актуальні проблеми збереження національної ідентичності / Л.І. Мазука // *Стратегічні пріоритети*. – 2007. – № 4 (5). – С. 91 – 102.
  26. Національна концепція співпраці із закордонними українцями від 13 жовтня 2006 р. – Режим доступу до документа: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=875%2F2006>.
  27. Національна програма “Закордонне українство” на період до 2005 р. – Режим доступу до документа: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=2&nreg=892%2F2001>.
  28. Основні здобутки зовнішньої політики України за рік перебування В.Ф. Януковича на посаді Президента України. – Режим доступу до довідки: http://www.rda.nu.km.ua/novunu/info/02_1.htm.
  29. Паняк С.Г. Українці в Російській Федерації / С.Г. Паняк // *Закордонне українство і Донеччина: вчора, сьогодні, завтра: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 19 грудня 2008 року*. – Донецьк, 2008. – Режим доступу до збірки: <http://novaxvylya.hmarka.net/ua/archive/2008/povyny101n.htm>.
  30. Попок А.А. Закордонне українство як об’єкт державної політики: [монографія] / А.А. Попок. – К.: Альтерпрес, 2007. – 227 с.
  31. Попок А.А. Проблеми унормування правового статусу закордонного українця / А.А. Попок. – Режим доступу до статті: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej1/txts/РОРОК.htm>.
  32. Попок А.А. Українці в Російській Федерації: чи зміниться щось на краще? / А.А. Попок // *Визвольний шлях*. – 1997. – Кн. 6. – С. 667 – 672.
  33. Попок А.А. Україна – діаспора: нові перспективи законодавчого регулювання взає-
  - мовідносин / А.А. Попок, Ю.Е. Лагутов // *Визвольний шлях*. – 1998. – Кн. 11. – С. 1426 – 1429.
  34. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 червня 1999 р. “Про утворення Центру гуманітарної співпраці з українською діаспорою”. – Режим доступу до документа: <http://uazakon.com/document/spart57/inx57171.htm>.
  35. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 1996 р. “Про утворення Міжвідомчої координаційної ради з питань співробітництва з українською діаспорою”. – Режим доступу до документа: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1160-96-%EF>.
  36. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 р. “Про навчання іноземних громадян в Україні”. – Режим доступу до документа: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=136-93-%EF>.
  37. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 листопада 1991 р. “Про заснування державних іменних стипендій для студентів і аспірантів із числа осіб українського походження, які проживають за межами України”. – Режим доступу до документа: http://uazakon.com/documents/date_53/pg_ifcd.htm.
  38. Соглашение о сотрудничестве между Министерством Российской Федерации по делам национальностей и федеративным отношениям и Государственным Комитетом Украины по делам национальностей и миграции от 24 октября 1997 г. – Режим доступу до документа: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=643_121.
  39. Спільне засідання президій Національної академії наук України та Російської академії наук. – Режим доступу до статті: <http://kpi.ua/11-06-14>.
  40. Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Російської Федерації про заснування та умови діяльності інформаційно-культурних центрів від 27 лютого 1998 р. – Режим доступу до документа: <http://www.uazakon.com/document/spart74/inx74022.htm>.
  41. Угода між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти і науки Російської Федерації про першочергові заходи із розвитку науково-освітнього співробітництва на 2010 – 2012 рр. від 17 травня 2010 р. – Режим доступу до документа: <http://osvita.ua/legislation/other/7613>.

42. Угода про культурне співробітництво між Міністерством культури Російської Федерації та Міністерством культури України від 26 березня 1994 р. // Пам'ятки України: історія та культура. – 1995. – № 1. – С. 95 – 96.
43. Українці для України: чи потрібна Україні забута діаспора? Матеріали прес-служби Рахункової палати України. – Режим доступу до статті: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16726435>.
44. Украинистика в России: история, состояние, тенденции развития. – Киев – Москва – Уфа: Изд-во Уфимского филиала МГТУ им. М.А. Шолохова, 2010. – 254 с.
45. Хабриева Т.Я. Национально-культурная автономия в Российской Федерации. – М.: Юстицинформ, 2003. – 252 с.
46. Якуц І. Політичні аспекти діяльності української діаспори в Росії / І. Якуц // Сучасна українська політика. – К.: Вид-во “Центр соціальних комунікацій”, 2011. – Вип. 22. – С. 379 – 386.